

Georg K uhlewind Alapítvány

Hatvanadik hírlevél

Alapítványunk 60. hírlevelében megkezdj k **Georg K uhlewind *Dallam és csend*** című, 2005. szeptember 9.  s 12. közt a németországi Baruthban tartott szemináriumának közlését. A szeminárium anyaga ugyanezen a címen jelent meg 2009-ben a Verlag Freies Geistesleben-n l. Elképzelésem, hogy a bevezető előadás, valamint az azt követő napokon elhangzottak a következő hírlevelekben olvashatóvá váljanak. A könyv hangfelvétel alapján készült. A magyar fordítás a megjelent német szöveg szerkesztett változata. Az egyes előadásokat tagoló belső címekeket a kiadó szerkesztője **Evelies Schmidt** adta, aki a kiadásért is felelt.

A magyar fordítás **Zsellér Gyula** munkája.

Fenyő Ervin

*

Bevezető előadás

Mélyen tisztelt jelenlévők!

Sok  ve már – meg sem tudom mondani, mióta – foglalkozunk itt egy kis csoportban „művészet és megismerés” kérdésével. Azt hiszem, ha még oly sokáig  ln nk is, nem tudnánk lezárni ezt a témát, mert mélységes.

Mi az, hogy értelem a művészetben?

Ezúttal meg fogjuk kísérelni, hogy a művészet értelméről vagy jelentéséről beszéljünk, amikor is azonnal azt kell mondanom, hogy értelmet vagy jelentést a gondolkodás tekintetében sem tudunk valamiképpen jellemezni vagy definiálni. Mert mi az, hogy értelem? Az angolban m g jobb: „Mi teszi az értelmet? Hogyan lesz t ve értelem?” Nem tudjuk megmondani. De közvetlenül  rezz k. A zenében például  gy tehetjük fel a kérdést: mi az, hogy dallam? Nem minden hangsor dallam, és hogy mi dallam és mi nem, éppoly keves s  definiálható, mint egy mondat, de a zenei  rz k számára érezhető.

 rtelmes mondatoknak és értelmes zenének is vannak szabályai, amelyeket – kívülről – megállapíthatunk. De nem ez a lényeg. Ahogyan a nyelvtani tökéletesség sem garancia arra, hogy egy mondatnak értelme, jelentése van. Ez például egy nyelvtanilag tökéletes mondat: *A zöld r szhat roz k a kétségbeesett sz kt ml kat zátonyra futtatják.* Nyelvtanilag semmilyen szabály nem találhat benne kivetni valót. Ez az, ami most érdekes. M r l ismerj k fel, hogy egy mondatnak értelme van? Nincsenek külső ismertető jegyei, egyáltalán semmi. Honnan tudjuk, hogy egy mondatnak értelme van? Vannak természetesen szaktudományok, mondjuk a tiszta matematika – ennél nem feltétlenül kell a tételt érteni; de egy, a területen járatos matematikus biztosan meg tudja  t lni, hogy van-e a tételnek értelme, vagy nincs. De maradjunk a szaktudom nyokon kívül. Láthatják, hogy nem definiálható az értelem, az, aminek jelentése van. Mert például azt a mondatot, amelyet az imént mondtam, semmiképpen sem érthetjük meg. Teljes értelmetlenség, noha megfelel a magyar nyelvtannak. Aki ránéz, valóban nem talál benne semmi kivetni valót.

Nem csak a bevásárlóközpontban használjuk a hétköznapi tudatot

Amivel ezekben az években foglalkoztunk, mindig az a kérdés volt: hogyan dolgozik a tudatunk, amikor megismerünk, azaz a tudományban, és hogy dolgozik a tudatunk a művészetben? Ez természetesen nagyon nagy különbség. A tudományos tudat tulajdonképpen a hétköznapi tudat, csak speciális területeken, kicsiszolva, megfinom tva, vagy mondhatnánk egy olyan fogalmiságot, fogalmi h l t használva, amelyet a közönséges halandó egyáltalán nem ismer; gondolok, például a fizikára. De ez a hétköznapi tudat szintjét egyáltalán nem változtatja meg. Az első főnököm azt mondta, hogy az, hogy valaki a matematikában meddig jut el, az abszolút csak a szorgalmán, vagy ellentétén, a lustas g n múlik. Ez az  n életemben bebizonyosodott. Mindenki – ha akarja – a fizikában, a matematikában mindent megérthet. Ehhez nem kell a tudats kon változtatnia. Semmit sem.

Ugyanazzal a tudattal, amivel vásárolni megy a bevásárlóközpontba, űzheti a legmagasabb matematikát is. Ez a művészetben megint másképp van.

Tehát egész röviden szólva: ha a hétköznapi tudatunkra rátekinünk, két jellegzetessége van. És az is nagyon figyelemreméltó, hogy ezt meg tudjuk tenni. Rápillanthatunk arra, hogy a tudatunk hogyan dolgozik. Ez nagyon érdekes. Mert: hát milyen tudat az, amelyik jellemezni tudja azt, hogy a hétköznapi tudat miként dolgozik? Ezt a kérdést hagyjuk most nyitva. Mindenesetre rá tudunk a tudatra tekinteni, és amikor ezt tesszük, megállapíthatjuk, hogy ennek a hétköznapi tudatnak két jellemzője van: dualisztikus és szakadásos.¹

A világgal vagy a saját képzetünkkel ütközik?

Dualisztikus azt jelenti, hogy abban a meggyőződésben élünk, hogy én itt vagyok, a világ pedig ott. Egymástól gondosan elválasztva. A természettudomány látásmódjában is ez van. És a tudomány meg is követeli, hogy azok a tárgyak, amelyekkel foglalkozik, tőlem, mint szemléltől függetlenek legyenek; tehát érintetlenek a magán szimpátiámtól és ellenszenvemtől. Ha utánanézzünk annak, hogy mit gondoltak már erről, tulajdonképpen beérünk a nyugati filozófia sűrűjébe. Hiszen ez a súlyponti kérdés, hogy ez hogy is van. Természetesen nagyon sok fokozat van ebben az irányban: a világtól nem is vagyunk egészen elválasztva, különben egyáltalán semmit sem tudhatnánk róla. És ez a másik oldalon a szélsőséges konstruktívitásig megy el: mi hozzuk létre a világot. Ebben, ha tovább nem megyünk, van ám bökkenő, például, ha most Jakabra nézek és ő rám, akkor kölcsönösen hozzuk létre egymást, ami kényelmetlen felfogás. Értik? Ha még verekszünk is, akkor is a képzetemmel verekszem – vagy hogy is van ez? –, és ő meg az övével. Itt részben humoros kérdések vetődnek fel.

Befejezetlen termék: szakadásos megismerés

És a másik az, hogy a tudat szakadásos. Ez abból látszik, hogy mi elkülönült dolgokat észlelünk, és az ezek közötti dolgok közötti összefüggést nem az érzékszervi észlelésünkön keresztül tapasztaljuk, hanem a gondolkodáson keresztül. A gondolkodás a tudományban is teremt összefüggéseket olyan dolgok között, amelyek egymástól függetleneknek látszanak. Például: látom most ezt az ernyőt, ezt a fehér napernyőt, és mellette székeket. Hogy ezek összefügghetnek valahogy, azt *nem látom*. Ha gondolkodom rajta, már mondom is, hogy valaki elrendezte ezt, ezért állnak így, ahogy állnak. De ezt nem látom. A gondolkodásommal ki kell ezt egészítenem, ez jelenti azt, hogy szakadásos. A közönséges gondolkodás is így dolgozik, mert fogalomról fogalomra lép – és ami még rosszabb, akkor szóról szóra, ahogy már Hamlet megjegyezte: *szó, szó, szó*.² Egy kissé megvető ez a megjegyzés: csak *szó, szó, szó*. Nem kell egészen komolyan venni, ezt jelenti. És természetesen, amikor valóban azt nézzük, ami a hétköznapi tudatunktól független, akkor a megérzésünk azt mondja: az egész észleleti világ a tudatunktól függetlenül létezik. Ez az általános felfogás. Nem akarom Önöket meghökkenteni, de tulajdonképpen ez a marxizmus lényege. Azzal kezdődik, hogy azt mondják: van egy a tudatunktól teljesen független valóság. Természetesen egy kissé komikus, ha arra szólítom fel Önöket: mondjanak valamit, ami nem a tudatukból jön, gondoljanak csak valamit, ami nem a tudatukban van, akkor világossá válik: amit látunk, hallunk, hallottunk, gondoltunk, éreztünk, az már egyszer a tudatukban volt.

Láthatatlan képességek

Én a problémákat csak a megérzésükhöz akarom vezetni, hogy egy kicsit megértsék, miről van szó. Közbe vethetik: na igen, amikor azt mondjuk, hogy *gondolkodunk*. A legszívesebben megkérdezném, tudják, hogy mit csinálnak, amikor gondolkodnak?

Előfordul, hogy mosogatok a konyhában – szívesen csinálom. És amit itt teszek, azt szavakkal is teljesen világosan leírhatom Önöknek. Veszem a fazekat, amelyben főtt étel maradéka van, és aztán jön a tisztítószer... Tehát ezt jól le tudom írni. Éppen ilyen jól le tudom írni, hogyan húzom fel a cipőmet. De amikor most azt próbálok leírni, mit csinálok, amikor gondolkodom? Igen, hát gondolkodom. De ez nem leírás. És így van ez a tudat minden folyamatával, amiknek csak az eredménye lesz tudatos, nem a gondolkodás, hanem a gondolat, a gondolt, nem a látás – nem gondolnánk, hogy a látást sohasem tapasztaljuk; a látottat tapasztaljuk és nem a látás folyamatát. Így mehetünk végig minden tudati funkción. Egyik sem tudatos. Az eredmény tudatos.

Így van minden képességgel. Itt van Iván. Megvan az a fantasztikus képessége, hogy zongorázik. De ez a képessége tulajdonképpen nem tudatos, amikor nem játszik. – Érzed akkor is, amikor nem játszol? Most?

Iván Szokolov: Most semmit sem érzek.

¹ Az előadáson elhangzott német kifejezés: diskontinuierlich. Meghagyva a fordító megoldását, néhány szinonima ehhez: diszkontínus, nem folyamatos, meg-megszakadó, szakadozott, töredezett.

² Shakespeare: *Hamlet* II. felvonás 2. jelenet; Hamlet válasza Polonius kérdésére

És ha Ivánra ránéziünk – ha nem tudnám, hogy kicsoda, akkor ugyan ki lehetne? Na jó, a zenészarok mindig feltűnőek; megtippelném, hogy muzsikus; de hogy hegedűs vagy karmester vagy csellista, azt nem tudnám. Ha ránéznék is a kezére, ami igazi zongoristakéz. De sok embernek van zongoristakeze, és egyáltalán nem tudnak játszani.

Iván Szokolov: És megfordítva – sok zongoristának nincs zongoristakeze.

Igen, nemrégiben itt meséltem el: egy falucskában voltunk Rolf Heinrichhel. Van ott egy barátja, aki organista. Kis keze van. Gyerekkeze. De amikor az orgonán dolgozik... Kár, hogy nem hallhatják; de vannak itt tőle CD-im. Leírhatom-e őt? Kicsi, egészen kövér, úgyhogy mindig elképzeltem: hogyan közelíti meg a billentyűzetet, már ez probléma. Azonkívül világosszőke, hosszú haja van, és állandóan huncut a tekintete, egyáltalán nem komoly; nem is tud komoly lenni. Neki csak az arca zenészarc. Semmi egyéb. De arcára a zene nyomja rá a bélyegét. Csak ennyi.

Figyelem nélkül nincs tapasztalat

Szakadásosan gondolkodunk fogalomról fogalomra. A gondolkodás ajándék. Itt tudatfelettinek nevezzük. A gondolkodás tudatfeletti marad. Éppen így van a szaglással; a hallást nem éljük át, a hallottat éljük át. Ahol, hogy úgy mondjam, vannak árnyalatok érzékterületek szerint, aszerint, hogy mennyire éljük át a folyamatot a tudat peremén is. Ezek ajándékok.

A központi ajándék a figyelem. Mindannyian tudják: figyelem nélkül nincsenek tapasztalataink. Egyetlen tapasztalat sem. Az érzékek nem dolgoznak. Szememet még annyira is rámereszthetem Jakabra – amíg Párizsban van a figyelmem, nem kezdem őt látni, hogy a hallásról ne is beszéljünk. Ezt az előadásokon mindig átélem. Előadásomon ül valaki, és látom, hogy figyelme valahol van, csak nem itt. És ha meg merném kérdezni: mit mondtam, biztos, egyetlen szót sem tudna visszaadni, noha fiziológiailag minden megtörtént: a dobhártya rezgésbe jött, a rezgés eljutott az agyba, ezt nem lehet megakadályozni. És mégsem hallotta. Csak a figyelem hiányzott. A figyelem tehát központi képesség. És ajándék. Amikor „ajándékot” mondok, akkor vallásos nyelven szólok. Amikor a pszichológia nyelvén beszélek, akkor azt mondom: „tudatfeletti”. Nem tudatos. A tudat ezekből a tudatfeletti ajándékokból jön. És ha a gondolkodás helyesen jön létre az ember tudatában, akkor fogalomról fogalomra gondolkodunk, tehát szakadásosan. Minden fogalomnál van egy megállásunk, és ezt a megállást be is tartjuk. Ez jellemző a hétköznapi tudatra. És ezek azok az ajándékok, melyek a hétköznapi tudatban szakadásossá válnak.

Színről színre: a megismerés jövővíziója

Szeretném megértetni, hogy ez miért van így. Ezt egész alaposan elolvashatjuk Szent Pálnál. Hadd foglalkozzunk egy kicsit ezzel. Ez az első korinthusi levél híres 13. fejezete. Így kezdődik: *Ha embereknek vagy angyaloknak nyelvén szólok is, szeretet pedig nincsen én bennem*³... Igen, így kezdődik. A 8. vers így szól: *A szeretet soha el nem fogy: de legyenek bár jövendőmondások, eltöröltetnek; vagy akár nyelvek, megszűnnek; vagy akár ismeret, eltöröltetik.* Ez már figyelemreméltó ügy. A jövendőmondásokról, na jó, lemondhatunk; de hogy a nyelvek és a megismerés is meg fognak szűnni, az már feltűnő. Hogyan kell érteni? Valami olyasmit kell érteni rajta, amit a jobb néprajzosok körülbelül a 20. század elején fedeztek fel, nevezetesen, hogy az ősi népek nem a dualisztikus világban, a dualisztikus világképben élnek. Nem érzik, hogy: itt vagyok én és ott a világ, hanem az ént vagy magamat a világgal való egységben élik át. Így van ez az egészen kis gyereknél is. Nem mondja: *itt vagyok én, és ott a világ.* Nem is tudja mondani, hanem egység van. És ha egység van, akkor a megismerés megszűnik. Mert ez a megismerés – amit mi megismerésnek nevezünk és Pál is annak nevezi – az: én itt vagyok és ott a világ, és hogy a világot megismerjem, tennem kell valamit. Nem adott. Nem vagyok egy. Nagyon világosan szólva.

És ami a nyelvet illeti: igen, ha a világgal egyek vagyunk, nincs olyan, hogy *többiek*; mert ők is a világhoz tartoznak. De *én, most*: beszélnem kell hozzájuk. Magyarul kell beszélnem, hogy amit mondani akarok, közölni tudjam. Vannak ma is emberek, és az ősi időkben nagy tömegben voltak, akik közvetlenül, jelek nélkül, nyelv nélkül tudták közölni azt, amit mondani akartak. A bibliai történet: *Bábel tornya*. Ahol ez a néma, közös nyelv elveszett, és azok a nyelvek maradtak, amelyeket ma nyelveknek nevezünk. Ezek használják a beszédszerveket, az akusztikát, a hangzókat, szavakat, mondatokat. Amikor azt mondom, hogy ma is vannak ilyen emberek, akkor arra gondolok: az egészen kis gyerekek tudják ezt. Ők tudják, mi az, amit a környezet, a felnőtt környezet, gondol, érez és akar, anélkül, hogy azt a felnőttnek meg kellene mondania. Egészen kis gyerekek, körülbelül addig, amikor a gyerek első személyben kezd beszélni a testiségéről, saját testiségéről. Valamennyien tudják, hogy ezt megelőzően a gyerekek harmadik személyben beszélnek: „Zsuzsi vanília fagyit kér.” – May Károly ifjúsági regényei szerint:

³ A bibliai szöveget – ahol a rá való hivatkozás ettől nem tér el – Károli Gáspár fordításában olvashatják.

így beszélnek az indiánok. Ez May Károly fantasztikus intuíciója. Mert ő, gondolom, soha életében nem látott indiánt. És az indiánok nála mégsem mondanak *ént*, hanem: *Winnetou a barátod*. És ez így igaz. Később járt Amerikában – tanulmányoztam az életútját, mert nagyon érdekelt, hogy jutott erre a gondolatra. Na persze, nincs minden úgy, amit az indiánokról mond; de alapjában véve egész jól jellemzi őket. – Tehát, eddig az időpontig a gyerek többé-kevésbé egységben él a környezetével, a világgal. És aztán vannak különleges gyerekek és emberek, akik megtartják ezt a képességüket. Ilyen emberek például a súlyos autisták. Éreznek, és ugyanúgy elmondják, vagy hajszálpontosan tudják, hogy mit gondolunk, érzünk, akarunk. Ezért mondtam, hogy ma is van ilyen. A jel nélküli, néma nyelv Bábel tornyának építésekor elveszett, és ez az oka, hogy miért kényszerülünk szánk használatára, amikor valamit közölni, tehát beszélni akarunk. Éppen így használjuk a nyelvet írásban, kézírásban, nyomtatásban.

Ennek a nyelvnek van egy jellegzetessége: tulajdonképpen azáltal befolyásolja szakadásos gondolkodásunkat, hogy maga is szakadásos. Igen, mondatokból, szavakból áll, és a szavak még hangzókból (ez nem annyira fontos). De mindenestre nincs nyelv, mely olyan folyamatos lenne, mint a farkasüvöltés. Igen, az folyamatos, az nem szaggatott, nem ilyen... (szaggatottan utánozza a farkas-hangokat), hanem ilyen. Folyamatos. Egyébként ez a nagy különbség az úgynevezett állati és emberi nyelvek között. Tudniuk kell, hogy az emberi nyelveknek óriási variációja van. Még ma is több mint ötezer nyelvet beszélnek a földön; néhány ezer elveszett. És ha azt mondjuk, hogy *indiánok* – azt hiszem, ezt nem tudta May Károly –, ez kétezer nyelvet jelent – nem tájszólásokat, hanem kétezer, egymástól abszolút eltérő nyelvet, amilyen a magyar és a latin. És ezek a nyelvek mind szakadásosak. Szó| szó| szó. Mondat, mondat, mondat. Ezt nevezzük szakadásosnak. Ez az egyik ok.

És amikor Pál azt írja: *Meg fognak szűnni a nyelvek, és meg fog szűnni a megismerés*, akkor úgy érti: az emberiség egyszer vissza fog térni a gyermekibe, a gyermeki állapotba, amilyenben egyszer volt, egy a világgal. Ekkor nincs megismerés, nincsenek kérdések a világgal szemben, hanem egy vagyok, tudatosan egy vele. Nincs szükségem nyelvre. Igen, ha erre képesek lennénk, akkor én csak ülnék itt, Önök nem tudnának jegyzetelni. Tulajdonképpen kényelmes lenne. Közvetlenül menne át Önökhöz, amit most szavakkal mondok. Kérdésekre természetesen nincs szükség. Pál ezzel a mondattal arra céloz, hogy a jövőbeni állapotot hogyan érti. Mindjárt látni fogjuk a jövőre irányultság állapotát ebben a fejezetben. És ez most azt jelenti: az ember nem tér vissza ugyanabba az állapotba, a gyermekibe, hanem öntudattal, az öntudat elvesztése nélkül, tulajdonképpen az emberré válást viszi véghez. És ehhez ismét nincs nyelvre szüksége. És nincs megismerés, mert egyek vagyunk a világgal, mindennel. Nincs szükségünk még egy külön mozdulatra, hogy megismerjünk. Erről van szó.

És ezután tovább megy: *Mert tudásunk töredékes és jövődőlésünk töredékes*. „Befejezetlen” görögül „ek merous”. Töredékesen ismerünk meg. „Ek” az „ból/ből”, „ek merous” az „részekből” áll. Részek, hiszen nem az egészet észleljük, hanem részeket. Ahogy mondtam, az ernyő, és alatta a székek töredékesek, és mi, néha kétségbeesetten, próbáljuk összeilleszteni ezeket a darabokat. Hogy megértsük, miféle kapcsolatok vannak a darabok között. A fizika tipikusan ilyenfajta tudomány.

Ha azonban a tökéletes eljön, a töredékesség megszűnik. Ez megint a jövő víziója. Egyszer majd nem töredékesen fogunk megismerni, hanem [megismerjük] az egész összefüggést. És következik Pálnál még egy mondat, a 12. vers: *Tükör által, homályosan látunk* – görögül „enigma” – rejtélyben – találgatunk; látunk valamit, és nem tudjuk, hogy illik az egészbe. Rejtély. *Tükör által*, ezt most nem szeretném megmagyarázni, *hanem majd színről színre*. Nagyszerű kijelentés. Ma sem analitikusan nézünk egy emberi arcra. Észrevették már? Ellenőrizhetik. Kérdezzék meg maguktól, hogy pontosan tudják-e, hogy néz ki legjobb barátjuk orra vagy az álla. Meg tudják mondani? Látják, egyáltalán nem tudják. De abszolút biztonsággal felismerik. Mivel, mondjuk így, globális benyomásuk van az arcról, az arcot ritkán elemzik. Egész ritkán. Talán egy portré esetében. A portré-festéskor belemegyünk a részletekbe; de minden jobb festő nem ezt teszi. A globálisan érződő benyomásból fest portrét. Azaz színről színre. Ahogy ma egy emberi arcot egészen más pillantással nézünk, mint egy gépet, vagy ha az autónkkal valami nincs rendben és a motorháztetőt kinyitjuk és ebbe a – hogy is mondják? – motorházba belenézünk. Ez nem színről színre. Ez analitikus pillantás. Hol a kár? Mi nincs itt rendben?

Tehát ez egy nagyszerű kifejezés. „Színről színre” azt jelenti: nem analitikusan, nem töredékesen. Ha azt akarom tudni, hogy néz ki az Önök orra, ez töredékesen megy; de én fel fogom Önöket ismerni anélkül, hogy ezt tudnám. Nagyszerű szöveg. Most töredékesen ismerek meg – „ek merous” részekből -, *de akkor majd úgy ismerek meg, ahogy én is megismertettem*. Színről színre. Ez a folytonos megismerés. Ez a „színről színre” egy lépés, és most elérkezünk a művészethez.

Dallam-hallás – folytonos megismerés

Amikor a művészetben észlelünk, valami egészen más történik. Úgy magyarázom meg a legjobban, ahogy egy dallamot észlelünk. Iván, tudnál egy dallamot produkálni? Tetszőleges, romantikust.

Iván Szokolov eljátszik egy dallamot.

Igen, ez a dallam hangokból áll. A hangok egyenként hangzanak el. Még egyszer, lassan.

Iván Szokolov ugyanezt a dallamot lassan játssza el.

Elég. Egyenként.

Amikor egy dallamot hallunk, nem egyes hangokat hallunk, hanem egy vonalat. És a sajátságos az, hogy az elhangzott hangokat nem veszíthetjük el; de nem is tudunk emlékezni rájuk. Játssz még egyszer el ezt az elejét.

Iván játszik.

Ha most azt kérdezem magamtól, milyen volt az első hang, akkor elveszítettem a dallamot. Akkor visszaemlékezem. Ezt természetesen megtehetem, de akkor kiesem a dallamból és többé már nem hallok dallamot. Ha egy dallamot hallok, az valami sajátságos, nem tudok visszaemlékezni, hogy mi ment végbe, de nem is veszíthetem el. Mert mindig azt a hangot hallom, amit éppen játszanak. Ez megint nem dallam. Hát akkor, hogy van ez? Ez különös tapasztalat. Léteznek olyan emberek is, akik egy dallam hangjait hajszálpontosan hallják, és vissza is tudják adni, anélkül, hogy a dallamot hallanák. Az egyes hangokat hajszálpontosan tudják reprodukálni, de az összefüggést nem hallják. Az, ahogyan dallamot hallunk, nem hétköznapi tudat. Kilépünk a hétköznapi tudatból és a határon vagyunk. A dallam-hallás ugyanis folytonos. A tudat határán vagyunk, a tudat-felső és a tudatfeletti határán, itt mozog a dallam.

De ne higgyék, hogy a festészettel másképp van. Ha ránézek egy képre, arra sem analitikusan nézek. Csak, ha speciális az érdeklődésem, művészettudományi, ahol a művészettudományt, mint szót utálom. Mert hát mi az? Vagy művészet, vagy tudomány. De művészettudomány? Egy történet jut eszembe mindig. Elöttem mutatkozott be két barát. Az egyik azt mondta: „N. N. vagyok, zenetudós”. Mire a másik azt mondta: „És én X.X. vagyok, fizika-művész.” Volt humora. Ha én a képre nézek, akkor egy egészre nézek, tehát nem úgy, hogy most, a felső bal sarokra, aztán az alsóra. Ahogyan zenét hallgatok, úgy nézek rá. Így van ez egy költeménnyel is. Szavakból áll, és mégsem az egyes szavakat hallom, hanem a verset. Ahogy összefüggnek ezek a szavak, az a művészi mód. Nekem ehhez nem kell használati utasítás. Látszólag. Mert, hogy értek meg egy mondatot? Ha gondolkodnak ezen, ugyanazt fogják tapasztalni – csak nem az érzésben –, mint a dallam hallgatásnál. Itt az érzés, mint minden művészetben, jelen van. A művészi érzés. Amikor egy mondatot akarok megérteni, akkor az elhangzott szavakat, vagy olvasásnál a már elolvasott szavakat nem szabad elfelejtenem. De arra sem szabad visszaemlékezni, hogy mi volt az első szó, mert éppen úgy kiesem a mondat értéséből, mint a dallam esetében. Egy nagy nyelvi gondolkodó, Wittgenstein⁴, feltette egyszer a kérdést: „Mikor értek meg egy mondatot? Az elején, a közepén, vagy a végén?” Ha egy kicsit visszagondolnak – dallam –, mit csinálunk itt? Azt mondanám: vele úszunk. Úszunk a folyamattal. Azaz, az egyes hangoknál nem maradunk állva, nem megyünk vissza a már elhangzott hangokra, de nem is veszítjük el őket. Úszunk velük. Ha ez az „együtt úszás” megszűnik, megszűnik a dallam-hallás. Ugyanezt az „együtt úszást” éljük át, nem az érzésben, a zenei érzésben, hanem a gondolkodásban. Azáltal hidaljuk át a nyelv töredezettségét, tehát azt, hogy szó, |szó, |szó, hogy együtt megyünk a szavakkal, az egymásutánál. Különböztetetlen mondatot sem értenénk meg. Megragadnánk a szavaknál, és valóban ez történik elég sok gyereknél. Folyékonyan olvasnak, de ha megkérdezzük: „mit olvastál?” fogalmuk sincs róla. Szavakat olvastak és nem mondatokat. Ezt funkcionális analfabetizmusnak hívják. Tehát folyékonyan tudnak olvasni, de nem tudják, hogy mit olvasnak, mert nem tudnak a szavakkal „együtt úszni”. Ez olyan megfigyelés, amit a legjobban a dallammal ejthetünk meg.

Az élet dallama

De most egy kissé még tovább megyek. Ugyanis nem csak a dallam-hallgatáskor, vagy egy mondat megértésekor, hanem így van olyan értékcor is, amellyel rendelkezünk – a filozófus Polányi,⁵ ezt „implicit tudásnak” nevezné. Ugyanis: nem kell gondolkozniuk azon, miért vannak itt, hogy kerültek ide, milyen szándékkal, milyen érdekből stb., hanem tökéletesen tisztában vannak ezzel. Önök jó helyen érzik magukat – többé-kevésbé –, de nem érzik, hogy: „Ó, hogy kerültem ide? Miért vagyok én itt?” Nem kell, hogy az idevezető útjukra visszaemlékezzenek, hanem érzésükben vannak tájékoztatva. És így vagyunk, ha nincs valamilyen betegségünk, vagy nem vagyunk valamilyen különleges jelenléti állapotban – például egy baleset után, akkor el vagyunk tévedve. De amikor nincs semmilyen baleset, akkor nem kell állandóan azon gondolkodnunk: mi történik itt tulajdonképpen? Ezt nevezem én az *élet dallamának*. Együtt úszunk életünk dallamában.

⁴ Wittgenstein, Ludwig Joseph Johann (1889-1951) német filozófus

⁵ Polányi Mihály [Michael Polanyi] (1891-1976) magyar-brit természettudós (kémikus, közgazdász) és filozófus. A hivatkozott kifejezést Polányi a *The Tacit Dimension* [németül: *Implizites Wissen*; Frankfurt am Main; Suhrkamp Verlag, 1985] című munkájában használja.

Miután ezt a kifejezést sulykoltam, eszembe jutott az egyik legnagyobb magyar költő egyik költeménye. A költeményt németre sajnos nem fordították le, és rendkívül nehéz is németre áttenni. A címe: *A fekete zongora*⁶ A zenéről szól benne, és ezután jön egy sor: *Ez az élet melódiája*. De ez még nem elég: Ezután eszembe jutott még: a filozófus Henri Bergson⁷, akinek tudnia kellett ezt. Ő ugyanis igencsak érdeklődött az idő és tér iránt, és egyebek mellett elsőrangú matematikus és fizikus volt. Könyvet írt az egész einsteini elméletéről. Az volt valahol – talán a tarkómban – az érzésem, hogy neki ismernie kell ezt a történetet. A dallamot, észlelést és mindent. És lám, egy zenéről szóló könyvben megtalálom az idézetet. Bergsonnak *A teremtő fejlődés*⁸ című könyvéből származik – az angol kiadás alapján adom vissza magyarul. A fejezet címe: *A változás észlelése*. Ez áll itt: „*Személyiségünk éppen ez: benső életünk folyamatos dallama.*” Elképedtem. Noha sejtettem, hogy Bergsonnál ez megtalálható. Tehát ez az „*élet dallama*” valami nagyon fontos dolog.

Most elárulom, hogy miként jutottam a dallam és a dallam-hallás egész témájához. Van egy nagyon jó, idős barátnőm, és neki egy igen jó idős barátja, és ennek a nagyon jó, idős barátnak gondolj meg a rövidtávú emlékezetével. Nagyon jól emlékszik arra, ami harminc vagy ötven évvel ezelőtt volt; de nem emlékszik arra, ami félórával ezelőtt, vagy tegnap volt; ez rövidtávú memória-kiesés. Megkérdeztem tőlem: „Mit lehet tenni? Mi ez egyáltalán?” És egy kicsit utánanézttem. Először arra jutottam – azaz nem is rájöttem, hanem tudtam –, hogy az emlékezet és az emlékezés az érzésben rejlik. Ezt könnyen igazolhatják. Mind ismerik azt a problémát, hogy egy szó vagy egy név nem jut eszükbe. Már a nyelvemen van, de... És most a következő történik: azt mondom, hogy ezt vagy azt a nevet keresem, és ötleteket kapok a barátaimtól. Javasolják: „talán ez”, és azt mondom: „nem, nem”. „Talán ez?” Ez sem. Ekkor megmondják a helyes nevet. És azt mondom: „ez az”. Igen, hogyan tudok – ha egyszer elfelejtettem! – a helyes és a nem igazi között különbséget tenni? Ha teljesen elfelejtettem volna, akkor halvány fogalmam sem lenne arról, hogy az ajánlott név helyes-e vagy helytelen. A gondolkodásba nem tudom beemelni, de az érzésben teljesen biztos vagyok abban, melyik név helyes és melyik rossz. És azért tudhatjuk, mert az emlékezet helye az érzésben van. Egyébként, ne felejtsem el, hogy az emlékezés sem szakadásos. Ha arra emlékszem, hogy mit csináltam tegnap ugyanebben az időben, nem egy fénykép, hanem egy folyamat jön elő. Tehát nem részletek, hanem ebben az időben Berlinben voltam, ebben a házban voltam – igen, ebben a szobában ezt és ezt csináltam, kávé ittam vagy ilyesmi. Tehát folyamatosan, az emlékek folyamatosak. Nem egyedi felvételekből állnak össze. Nos, először azt gondoltam, hogy a rövidtávú emlékezet-kiesés azzal függ össze, hogy az öregember már nem tud úgy együtt úszni az élet érzésével. Mert mi magunk is arra, amit nem jártunk érzéssel át, legalábbis nagyon gyengén emlékszünk. Ezután felhívtam egy barátomat, egy göttingeni neurológus professzort, és elmondtam neki az ügyet. Igen, ez abszolút így van. Nyomon lehet az agyban követni, ami történik. Az érzés nem kísér, és akkor nem emlékszünk. És ennél az öregembernél ez történik. Mi – azt mondom „mi”, mintha én nem lennék öreg –, tehát: a nem öreg emberek az életben nagyon érdekeltek. Érzéssel csüggnek az életen. Igen, nemcsak a gondolkodással, hanem együtt úsznak az élet dallamával, és ezért rövidtávon is emlékeznek. Az az ember, aki ma nem tud emlékezni arra, hogy már ötször látott engem, aki még mindig nem tudja, hogy ki vagyok, amikor találkozunk, ez ötven éven keresztül érzéssel élt, ezért tud mindenre, ami ebben az időben történt, elsőrangúan emlékezni – minden részletre. De ahol érzéssel nem működünk együtt, ott az emlékezet kihagy. Ez a kérdés volt az oka annak, hogy erre a témára jutottam. Igen, nehezemre esett jó tanácsot adni, hogy mit lehet itt tenni. Pszichiáter barátom a következőket mondta: „A legjobb az lenne, ha venne neki egy macskát, egy kis állatot. Mert egy ilyen kis állat érzéseket ébreszt. A macskán nem gondolkodik az ember.” Ha Önök macska- vagy kutya-barátok, ez nem a gondolkodás dolga, ez erősen az érzésé. Kicsit rásegíthetünk erre az érzésre. Vannak természetesen problémák. Egy macskát vagy egy kismadarat gondozni is kell. Csak azt akartam megemlíteni, hogy ez tulajdonképpen a folytonosságnak, a tudat töredezettségének kérdéséből jött.

Nem dadogás, ének

Mind tudjuk: a művészetben csak folytonosság van. Nem tudunk darabonként megismerni, vagy darabonként zenét élvezni. Először az első ütem, majd a második, vagy így..., ez nem megy. Folytonosan tesszük. Tulajdonképpen – most azokhoz beszélek, akik legutóbb májusban itt voltak –már akkor érintettük ezt a kérdést; nevezetesen valamilyen alkalom szülte: hogyan észlelek *különbséget*? Igen, ez nagyon figyelemreméltó. Tehát, tegyük fel, hogy van egy sárga és egy piros rózsánk egymás mellett, és azt mondjuk: igen, itt van különbség. Ha csak a piros rózsára nézünk, és csak azután a sárgára, akkor azt mondjuk: „az egyik piros, a másik sárga.” Nem

⁶ Ady Endre (1877-1919) verséről, *A fekete zongoráról* van szó.

⁷ Bergson, Henri (1859-1941) irodalmi Nobel-díjas francia filozófus

⁸ Henri Bergson *La Pensée et le mouvant* (angolul: *The Creative Mind*; németül: *Denken und schöpferisches Werden*) A szöveg, amire Kühlewind utal: „Es gibt eines allein, die kontinuierliche Melodie unseres inneren Lebens - eine Melodie, die vom Anfang bis zum Ende unserer bewussten Existenz unteilbar weitergeht und weitergehen wird. Und das ist unsere Persönlichkeit.” [Magyar fordításban: „Csak egy valami van: benső életünk folytonos dallama – egy dallam, mely tudatos létünk elejétől végéig oszthatatlanul halad tovább és haladni fog. És ez a mi személyiségünk.” Zs. Gy.]

látunk különbséget. Értik ezt? Nem élünk át különbséget. Mind a két rózsát egyszerre kell átélnünk. Ez a figyelemreméltó. Ez úgyszólván a folytonos átélés minimuma. Amikor különbséget – és ez nagyon fontos fogalmiság, mert e nélkül a fogalmiság nélkül egyáltalán nem észlelünk semmit –, amikor a „különbség” fogalmát nem éltük át, semmit sem tudunk észlelni. Minden összeesik, mint egy puding. Az egész világ egy szerkezet nélküli pudinggá válik. A szerkezet azt jelenti: vannak különbségek, és én észlelem őket, és az együtt mozgásnak, az együtt mozgás képességének ez a minimuma elötűnik. Ha most tovább megyünk, eljutunk a művészi átélés folyamatosságához. Egyáltalán nem kell, hogy a művészet időbeli legyen, tehát zene vagy szaválás vagy mozgásművészet, lehet képzőművészet. Itt is folyamatosan ismerünk meg. És ez az „együtt-úszás” éppen azon a határon van, ahol a hétköznapi tudat a tudatfelettiével határos. A tudatfelettiiben csak folyamatosság van. Itt nincs félmunka, botladozás, dadogás, itt ének van.

Közbekiáltás a hallgatóságból: „Az ének létezés – az Istennek könnyűség.”

Igen, ez is: *Beszéd vagyunk és hallani tudunk egymásról, de nemsokára ének leszünk*, ez Hölderlin⁹. *De nemsokára ének leszünk*. Igen, ez azt jelenti: így beszélünk: szó, szó, szó. De nem így énekelünk. Ezt most elmondtam. A szemináriumon belemegyünk a részletekbe. Természetesen rengeteg a kérdés. Még többet kellene róluk mondani. Amit most mondtam, csak az, amivel figyelmüket ezekre a voltaképpen nem nagyon ismert jelenségekre ráirányíthatják. A zenetudósok tudnak erről az észlelésről, és hogy ez különleges. És amint hallották, néhány filozófus és költő is ismeri. De így, a hétköznapiokban bennünket az irányít, amit implicit tudásként birtoklunk. Tudjuk, hogy miért vagyunk itt, életünkben ezen a dallam-észlelésen keresztül tájékozódunk. Nem kell gondolkoznunk rajta. Általában nem.

Iván Szokolov zongorajátéka

---

⁹ Hölderlin, Johann Christian Friedrich (1770-1843) német költő idézett versrészlete: „...hisz reggel óta Beszéd a lényünk, emberek./ s hallunk egymásról, de csakhamar Dallá leszünk.”[*Békeünnep*; Bernáth László fordítása. Hölderlin: *Versek – Lívelek – Hüperiön – Empedoklész*; Magyar Helikon, 1961; 482. oldal.]